

Risicogroepen: verantwoordelijkheidsverdeling en handelingsperspectief

Instituut Fysieke Veiligheid
Brandweeracademie
Postbus 7010
6801 HA Arnhem
www.ifv.nl
info@ifv.nl
026 355 24 00

Colofon

Brandweeracademie (2020). *Risicogroepen: verantwoordelijkheidsverdeling en handelingsperspectief*. Arnhem: IFV

Opdrachtgever: Brandweeracademie (IFV)
Contactpersoon: Ing. R. Hagen MPA
Titel: Risicogroepen: verantwoordelijkheidsverdeling en handelingsperspectief
Datum: 29 juni 2020
Status: Definitief
Versie: 1.1
Auteurs: dr. M. Kobes
drs. C. Tonnaer
Projectleider: dr. M. Kobes
Review: ing. R. Hagen MPA
Eindverantwoordelijk: ing. R. Hagen MPA

Voorwoord

Dit rapport beoogt meer zicht te geven op de manier waarop het brandrisico bij (potentiële) risicogroepen gereduceerd zou kunnen worden en welke partijen (organisaties, instellingen, bedrijven) daarin een verantwoordelijkheid zouden kunnen hebben of krijgen (de actoren).

In het rapport *Risicogroepen en brandveiligheid* (Brandweeracademie, 2019a) is een verkenning gedaan van de beschikbare literatuur over risicogroepen op het gebied van brandveiligheid. De resultaten uit deze verkenning zijn als basis gebruikt voor de inventarisatie van doelgroepen die in dit rapport worden besproken. Daarnaast is gebruikgemaakt van een database van het IFV ten behoeve van onderzoek naar het overleven van woningbranden. Voor de inventarisatie van actoren is gebruikgemaakt van het 'Actorenschema brandveiligheid in relatie tot personen met verward gedrag' (Brandweeracademie, 2017a).

In dit rapport zijn de brandveiligheidsrisico's voor woningen verzameld en zijn aan de hand van de relevante risico's een drietal risicogroepen besproken: zelfstandig wonende mensen met een cognitieve beperking, zelfstandig wonende mensen met een fysieke beperking en mensen met een lage sociaaleconomische status. De risico's kunnen per veiligheidsregio verschillend zijn, waardoor de beschreven risicogroepen mogelijk niet de belangrijkste risicogroepen binnen een bepaalde regio zijn. De bedoeling van dit rapport is dan ook alleen om voorbeelden te geven van maatregelen (gericht op gedragsverandering, op aanpassing van de woonomgeving en op interventie) en van actoren die de brandveiligheid voor specifieke risicogroepen kunnen verbeteren. De voorbeelden kunnen als inspiratie dienen voor de inventarisatie van maatregelen voor en actoren bij andere risicogroepen.

Inhoud

	Voorwoord	3
	Inleiding	5
1	Inventarisatie van risicofactoren	8
1.1	Inleiding	8
1.2	Kans op brand	8
1.3	Kans op (ernstig) letsel	10
1.4	Samenvatting van de risicofactoren	12
2	Risicogroepen in beeld	16
2.1	Zelfstandig wonende mensen met een cognitieve beperking	16
2.2	Zelfstandig wonende mensen met een fysieke beperking	16
2.3	Mensen met een lage sociaaleconomische status	17
3	Maatregelen	18
3.1	Maatregelen gericht op gedragsverandering	18
3.2	Maatregelen gericht op aanpassing van de woonomgeving	19
3.3	Maatregelen gericht op interventie (hulp van derden)	21
3.4	Samenvatting	22
4	Verantwoordelijke actoren	25
4.1	Gemeentelijke actoren	25
4.2	Actoren op gebied van wonen	26
4.3	Actoren op gebied van zorg en welzijn	26
4.4	Actoren in de sociale omgeving	29
4.5	Samenvatting	30
5	Slotwoord en discussie	32
	Literatuur	34

Inleiding

Aanleiding

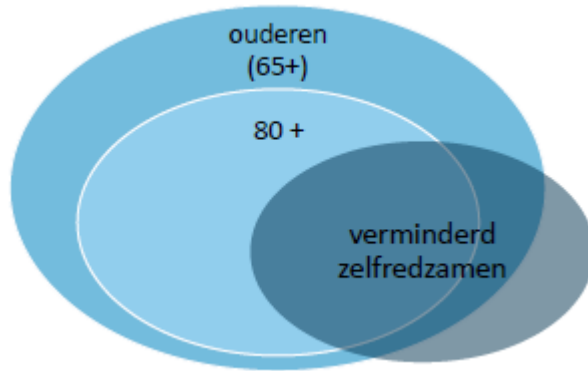
In 2018 en 2019 heeft de Brandweeracademie van het IFV op verzoek van Brandweer Nederland een literatuuronderzoek gedaan naar risicogroepen in relatie tot brandveiligheid. Op basis van de toen beschikbare literatuur is een overzicht gemaakt van groepen in de samenleving die (waarschijnlijk) een grotere kans lopen om met brand geconfronteerd te worden of die een grotere kans lopen om bij brand gewond te raken dan wel te komen overlijden (Brandweeracademie, 2019a).

De Programmaraad Risicobeheersing van Brandweer Nederland heeft de Brandweeracademie gevraagd om, in aanvulling op het onderzoek naar *Risicogroepen en brandveiligheid* (Brandweeracademie, 2019a), richting te geven aan de implementatie van de resultaten van dit onderzoek. In het genoemde onderzoek, uitgevoerd in opdracht van Brandweer Nederland en met subsidie van het ministerie van Justitie en Veiligheid, is een methode voor het bepalen van risicogroepen voor brandveiligheid beschreven. Aan de hand van die methode is op basis van literatuur verkend welke (potentiële) risicogroepen geïdentificeerd kunnen worden vóórdat deze groepen in de casuïstiek gaan opvallen. Daarnaast wil het Platform Brandveiligheid graag inzicht in de wijze waarop de verantwoordelijkheidsverdeling ligt.

Dit rapport beoogt meer zicht te geven op de manier waarop het brandrisico bij (potentiële) risicogroepen gereduceerd zou kunnen worden en welke partijen (organisaties, instellingen, bedrijven) daarin een verantwoordelijkheid zouden kunnen hebben of krijgen (de actoren).

Focus

Uit de eerdergenoemde literatuurstudie is gebleken dat er vanuit verschillende perspectieven naar het fenomeen 'risicogroep' gekeken kan worden en dat er tegelijkertijd overlap tussen risicogroepen kan zitten. Een risicogroep is een (maatschappelijke) groep die een gemiddeld hogere kans loopt op brand en/of vaker te maken krijgt met letsel door brand. Risicogroepen kunnen onderscheiden worden naar bijvoorbeeld leeftijd, het type huishouden waarin zij leven, hun fysieke en cognitieve mogelijkheden en beperkingen of naar hun sociaaleconomische of culturele achtergrond. Daarnaast is het goed mogelijk dat binnen een risicogroep verder gedifferentieerd kan worden en dat bepaalde subgroepen binnen de risicogroep een hoger of juist een lager brandrisico kennen. Als bijvoorbeeld blijkt dat ouderen een risicogroep vormen (ten opzichte van jongeren), kan bij nadere bestudering blijken dat dit vooral geldt voor de ouderen die verminderd zelfredzaam zijn en dat die groep verminderd zelfredzame ouderen vooral gezocht moet worden in de oudste ouderen. Tegelijkertijd is het goed om te beseffen dat een verminderde zelfredzaamheid ook voor kan komen buiten de groep ouderen. In figuur 1.1 is dit weergegeven.

Figuur 1.1. Differentiatie van het risico binnen een groep (Brandweeracademie, 2019a)

Welk perspectief er ook gekozen wordt, een brandrisico kan altijd uitgedrukt worden in kansen en effecten. En bij een risicogroep is er per definitie (op groepsniveau) sprake van een verhoogde kans op brand of van ernstiger gevolgen van een brand (of van beide). Dit verhoogde risico is te relateren aan bepaalde aspecten die dat risico beïnvloeden, zoals gedrag, de materiële omgeving (apparatuur, inventaris, preventieve middelen, vluchtwegen et cetera), lichamelijke en geestelijke vermogens en de aanwezigheid van hulp. Wanneer gepoogd wordt een risico te reduceren, zal dus gekeken worden naar in hoeverre deze aspecten beïnvloedbaar zijn, hoe ze te beïnvloeden zijn en door wie.

Aanpak

In het rapport *Risicogroepen en brandveiligheid* (Brandweeracademie, 2019a) is een verkenning gedaan van de beschikbare literatuur over risicogroepen op het gebied van brandveiligheid. De resultaten uit deze verkenning zijn als basis gebruikt voor de inventarisatie van doelgroepen die in dit rapport worden besproken. Daarnaast is gebruikgemaakt van een recent ontwikkelde database¹ van het IFV ten behoeve van onderzoek naar het overleven van woningbranden. In die database is gezocht naar (aanvullende) risicofactoren voor woningbranden met doden en/of zwaargewonden.

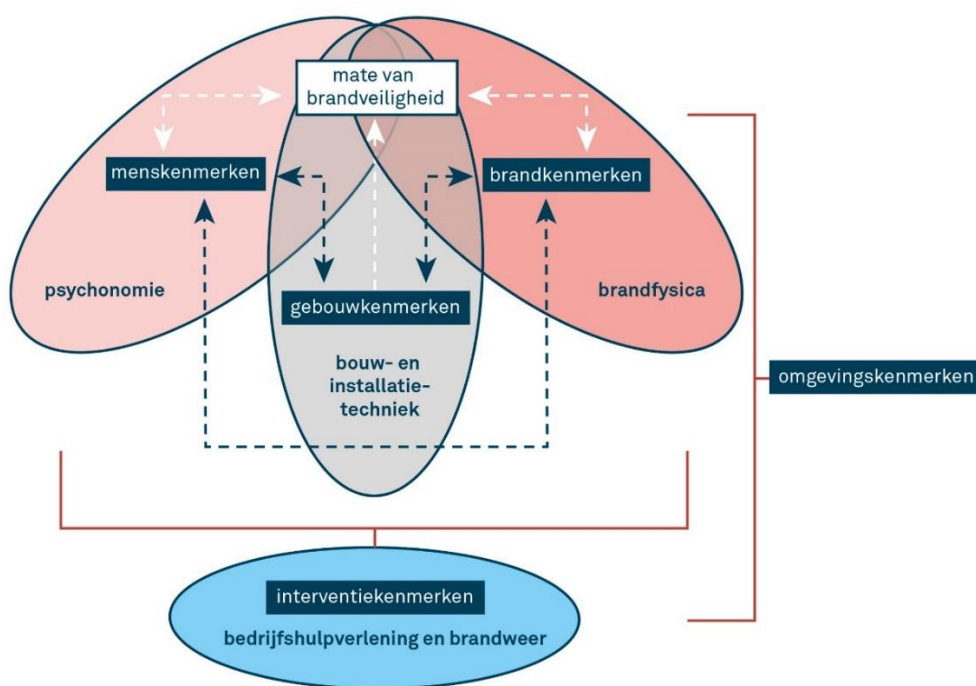
Voor de inventarisatie van actoren is gebruikgemaakt van het 'Actorenschema brandveiligheid in relatie tot personen met verward gedrag' (Brandweeracademie, 2017a).

Uit de in 2018 en 2019 bestudeerde literatuur is gebleken dat er zowel nationaal als internationaal nog maar weinig aanknopingspunten zijn om risicogroepen met zekerheid vast te stellen en er nog maar weinig bekend is over de manier waarop brandrisico's bij verschillende maatschappelijke groepen gereduceerd kunnen worden. Het ontbreekt aan 'harde', kwantitatieve data om tot een *evidence based* aanpak te komen. Ook dit voorliggende rapport zal deze data niet kunnen leveren, simpelweg omdat zij vooralsnog niet op grote schaal verzameld worden. Desondanks is het mogelijk om, met de beperkte data, via een *expert opinion* een inschatting te maken van risicofactoren en van groepen met een verhoogd woningbrandrisico. In dit rapport zullen daarom wel enkele *ideeën* besproken worden: creatieve oplossingen waarmee het brandrisico bij de genoemde risicogroepen

¹ De database bestaat uit gegevens over slachtoffers van fatale woningbranden en van woningbranden waarbij slachtoffers door de brandweer zijn gered. Hierin zijn alleen die cases meegenomen waarvan gegevens van individuele slachtoffers bekend zijn. In totaal zijn in de database gegevens opgenomen van 366 overleden slachtoffers en 406 geredde slachtoffers die de brand hebben overleefd (onder wie 90 zwaargewonde slachtoffers).

mogelijk gereduceerd kan worden. Deze ideeën zijn geworteld in kennis van de theorie en de praktijk van brandveiligheid en zijn tot stand gekomen door middel van formele en informele brainstormsessies met leden van het lectoraat Brandpreventie van de Brandweeracademie van het IFV in het voorjaar van 2020. In die zin vormen zij dus een *expert opinion*.

Omdat – op basis van de eerdergenoemde literatuurstudie van de Brandweeracademie uit 2019 – ervan uitgegaan wordt dat het brandrisico beïnvloed wordt door zowel menskenmerken (gedrag, mate van zelfredzaamheid) als gebouwkenmerken (vluchtwegen, preventieve voorzieningen) als interventiekenmerken (mogelijkheden voor hulp), worden de ideeën rond deze kenmerken geclusterd. Dit is overeenkomstig het kenmerkschema zoals dat door de Brandweeracademie is ontwikkeld en al enige jaren gehanteerd wordt (Brandweeracademie, 2017b), met dien verstande dat onder ‘gebouwkenmerken’ in dit geval ook de inventaris van de woning valt.

Figuur 1.2. Het kenmerkschema

Opzet

In dit rapport zijn de brandveiligheidsrisico's voor woningen verzameld op basis van statistieken en *expert opinion* en zijn aan de hand van de relevante risico's een aantal risicogroepen in beeld gebracht. De risico's kunnen per veiligheidsregio verschillend zijn, waardoor de beschreven risicogroepen mogelijk niet de belangrijkste risicogroepen binnen een bepaalde regio zijn. De bedoeling van dit rapport is dan ook alleen om voorbeelden te geven van maatregelen en actoren die de brandveiligheid voor specifieke risicogroepen kunnen verbeteren. De voorbeelden kunnen als inspiratie dienen voor de inventarisatie van maatregelen voor en actoren bij andere risicogroepen.

1 Inventarisatie van risicofactoren

1.1 Inleiding

In het rapport *Risicogroepen en brandveiligheid* (Brandweeracademie, 2019a) is de term 'risicogroepen' toegelicht. Een risicogroep is een verzameling individuen die één of meer kenmerk(en) delen en die een *meer dan gemiddeld* brandrisico hebben.

Het woord 'risico' duidt op een bepaalde kans op een bepaald effect. Het brandrisico is de samenhang tussen:

1. de kans dat er bij iemand brand ontstaat, en
2. de kans dat iemand als gevolg van een eenmaal ontstane brand letsel oploopt (het effect).

Wanneer zowel de kans op brand als de kans op letsel daarbij verhoogd zijn, is het evident dat er sprake is van een verhoogd risico. Maar ook andere gradaties zijn mogelijk. Voor een risicogroep geldt het verhoogde brandrisico voor de groep als geheel, maar op individueel niveau hoeft er geen sprake te zijn van een groter brandrisico. Ook is het kenmerk van de groep (zoals de hoge leeftijd bij de groep 'ouderen') niet noodzakelijkerwijs de oorzaak van het verhoogde brandrisico. Binnen een groep is een grote diversiteit mogelijk. Daarnaast kan de groep bestaan uit subgroepen die elk een afzonderlijk verhoogd risico lopen. Mensen behoren altijd tot meerdere groepen tegelijkertijd.

Om te komen tot risicogroepen is inzicht nodig in de typerende aspecten die gerelateerd zijn aan een hogere kans op brand en een hogere kans op letsel als gevolg van brand. Zo kan de activiteit 'koken' leiden tot brand, en als brand door koken relatief vaak voorkomt, is 'koken' een typerend aspect voor het woningbrandrisico. We noemen de typerende aspecten hierna 'risicofactoren'. In dit hoofdstuk zijn de resultaten uit de eerdere studie naar risicogroepen (Brandweeracademie, 2019a) samengevat en aangevuld met informatie uit een nadere analyse van statistieken op gebied van fatale woningbranden en woningbranden met reddingen door de brandweer.

1.2 Kans op brand

Ondanks het feit dat er momenteel op landelijk niveau geen op statistiek gebaseerd inzicht is in de belangrijkste oorzaken van woningbranden, kan op basis van regionale inventarisaties gesteld worden dat de belangrijkste oorzaken van woningbranden de volgende zijn²:

² Zie https://www.brandweer.nl/media/2934/brand_kan-dat-ook-bij-mij.pdf, <https://www.amsterdam.nl/vga/nieuwsbrieven/vga-nieuwsbrief-december-2019/brand-huis/> en https://vrr.nl/publish/pages/37645/20200518 Onderzoeksrapport_socec_brandrisico.pdf.

- > koken
- > stoken
- > brand in elektrisch apparaat
- > brandstichting.³

Hieronder zijn de verschillende typerende aspecten opgenoemd die een rol spelen bij de kans op brand. Er is gekeken naar de invloed van de hoogte van het inkomen, het type huishouden, de mate van zelfredzaamheid en de leeftijd van personen die betrokken zijn bij woningbranden.

Het inkomen

Op basis van gegevens uit twaalf veiligheidsregio's (Naber, Oskam, Piek en De Ruiter, 2019) is er sprake van een oververtegenwoordiging van 'huishoudens met een laag inkomen' bij woningbranden⁴, met name bij woningbranden die zijn veroorzaakt door koken en brandstichting. Er is hierbij ook een oververtegenwoordiging van mensen met een lage opleiding, bewoners van sociale huurwoningen en mensen met een bijstands- of andere uitkering.

Het type huishouden

Verder lijkt brand door koken vaker dan gemiddeld voor te komen bij 'jonge gezinnen in stedelijk gebied' en bij 'eenpersoonshuishoudens'. Woningbranden die zijn veroorzaakt door stoken (specifiek: stoken met open haarden) komen vaker dan gemiddeld voor bij 'huishoudens met een hoog inkomen in landelijk gebied'. Daarnaast is er sprake van een oververtegenwoordiging van mensen met een hoge opleiding, mensen van middelbare leeftijd en mensen met een woning in eigendom. Branden veroorzaakt door stoken komen in stedelijk gebied nauwelijks voor. De kans op een woningbrand door een elektrisch apparaat is voor 'huishoudens met jonge kinderen' circa twee keer zo groot dan voor huishoudens zonder jonge kinderen. Daarnaast lijkt de kans op brand door apparaten groter naarmate het aantal personen per huishouden toeneemt.

Mate van zelfredzaamheid

Naast de relatie die er lijkt te zijn tussen het ontstaan van brand en het inkomen of type huishouden, kan gesteld worden dat een verminderde zelfredzaamheid invloed heeft op het ontstaan van brand. Een verminderde zelfredzaamheid kan namelijk zorgen voor een verminderd inzicht in brandgevaar, een verminderde alertheid of een gebrek aan coördinatie. Denk hierbij aan branden die ontstaan wanneer iemand (als gevolg van bijvoorbeeld dementie) vergeet dat er nog een pan op het vuur staat t, als gevolg van het in slaap vallen tijdens het roken (in combinatie met alcoholgebruik) of als gevolg van brandstichting (als gevolg van een psychose). Het gaat bij verminderd zelfredzamen om:

- > personen met een lichamelijke beperking
- > personen met een cognitieve beperking (inclusief dementie en verward gedrag)
- > kinderen.

Daarnaast kan er sprake zijn van overlap met de groep 'ouderen' en de groep 'bewoners van zorginstellingen'.

³ Op basis van de gegevens uit twaalf veiligheidsregio's blijkt dat 26% van de woningbranden wordt veroorzaakt door koken, 20% door stoken, 11% door defecte apparaten, 10% door brandstichting, 7% door defecte installaties, 4% door roken en 2% door andere oorzaken. Van 20% is de oorzaak onbekend.

⁴ Op basis van aanvullende informatie uit de dataset blijkt dat 28% van de woningbranden heeft plaatsgevonden bij huishoudens met een gestandaardiseerd inkomen lager dan 16.000 euro, terwijl 16% van de Nederlandse huishoudens in deze inkomenscategorie valt.

Leeftijd

Naber e.a. (2019) zien een verschil in het ontstaan van brand en de brandoorzaken per leeftijd van de oudste bewoner van een woning.

- > Jongvolwassenen (20-40jr) hebben een relatief hoge kans op een woningbrand, waarbij de kans toeneemt naarmate de persoon ouder is. Koken is de belangrijkste oorzaak.
- > Personen van middelbare leeftijd (40-60jr) hebben een relatief hoge kans op een woningbrand, waarbij de kans afneemt naarmate de persoon ouder is. Stoken en koken zijn de belangrijkste oorzaken.
- > Ouderen (60-80jr) hebben een relatief lage kans op een woningbrand, waarbij de kans afneemt naarmate de persoon ouder is. Stoken en koken zijn de belangrijkste oorzaken.
- > Oudste ouderen (80+) hebben een relatief lage kans op een woningbrand, waarbij de kans toeneemt naarmate de persoon ouder is. Koken is de belangrijkste oorzaak.

De bevindingen op het gebied van ontstaan en oorzaken van woningbranden naar leeftijd gelden voor twaalf veiligheidsregio's in Nederland als geheel.⁵ Per veiligheidsregio zijn er echter (grote) verschillen waargenomen. Dit betekent dat de typerende aspecten die zijn gerelateerd het ontstaan van brand, zoals brandoorzaak, type huishouden of leeftijd van de oudste bewoner, per veiligheidsregio anders kunnen zijn.

1.3 Kans op (ernstig) letsel

In databases van de Brandweeracademie is uitgebreide informatie verzameld over woningbranden met fatale afloop en woningbranden waarbij personen door de brandweer zijn gered. Om de kans op ernstig letsel te relateren aan mogelijke risicogroepen, is een analyse gemaakt van de informatie over fatale woningbranden tussen 2008 en 2018 en over reddingen van personen met zwaar letsel tussen 2016 en 2019. Ruim een kwart van de woningbranden met fatale afloop is het gevolg van moedwillige brandstichting. Daarbij komen jaarlijks gemiddeld 12 personen om.⁶ Bij de onbedoelde woningbranden komen jaarlijks gemiddeld 30 personen om. Daarnaast is bekend dat bij woningbranden waarbij de brandweer een redding heeft gedaan, jaarlijks gemiddeld ten minste⁷ 30 personen zwaargewond⁸ raken. Het totale aantal zwaargewonden als gevolg van woningbranden ligt hoger.

Hieronder zijn de verschillende typerende aspecten opgenoemd die een rol spelen bij de kans op ernstig letsel. Er is gekeken naar de invloed van de brandoorzaak, het woningtype, het inkomen en de woonsituatie, leeftijd en de mate van zelfredzaamheid van personen die betrokken zijn bij woningbranden.

⁵ De dataset is gebaseerd op gegevens van 12 veiligheidsregio's die niet noodzakelijkerwijs een afspiegeling vormen van Nederland. Wel betreffen het zowel regio's met vooral verstedelijkt gebied als regio's met vooral landelijk gebied.

⁶ Als deze slachtoffers bij het aantal overleden of zwaargewonde geredde personen worden opgeteld, betreft deze groep slachtoffers 17% van het totale aantal overleden of zwaargewonde geredde personen.

⁷ De informatie is gebaseerd op een verzameling van gegevens over individuen die door de brandweer bij een woningbrand zijn gered. De verzameling is niet volledig en geeft daarmee een onderschatting van het totale aantal door de brandweer geredde slachtoffers bij woningbranden.

⁸ De mate van verwonding is een inschatting van brandonderzoekers en/of bevelvoerders vanuit de veiligheidsregio's, die informatie over reddingen bij woningbranden hebben verzameld.

Brandoorzaak: Roken, koken en brand in elektrische apparatuur

Uit een analyse van risicofactoren bij onbedoelde *fatale* woningbranden komt naar voren dat deze branden vooral worden veroorzaakt door roken, koken en door brand in elektrische apparatuur. Van de woningbranden met reddingen door de brandweer is niet bekend wat de oorzaken zijn. Opvallend is dat koken en brand in elektrische apparatuur ook de belangrijkste oorzaken van woningbranden *in het algemeen* zijn. Hoewel onvoorzichtigheid bij het roken niet vaak de oorzaak is van een woningbrand, leidt een brand in zo'n geval vaak wel tot ernstig letsel. Ernstig letsel ontstaat vooral wanneer tijdens het roken of koken kleding in brand raakt of het slachtoffer in slaap is gevallen en de stoel of het bed vlamvat. Daarnaast blijkt uit de dataset van het IFV dat erbij fatale woningbranden vaak sprake is van brand in de schuimrubbervulling van matrassen of gestoffeerd meubilair; wanneer dergelijke stoffen in brand staan, is er vaak sprake van een snelle brand- en hevige rookontwikkeling.

Woningtype

Kijkend naar het type woningen valt op dat reddingen van personen met ernstig letsel vooral plaatsvinden in portiekwoningen en sprake is van een verhoogd risico van dergelijke woningen ten opzichte van de landelijke woningvoorraad.⁹ De fatale woningbranden komen vooral voor in geschakelde woningen.

Inkomen en woonsituatie

Eerder is geconstateerd dat er een relatie lijkt te zijn tussen het ontstaan van brand en het inkomen en type huishouden. Helaas is van de slachtoffers van fatale woningbranden als van de zwaargewonde geredde personen niet bekend tot welke sociaaleconomische groep zij behoren. Wat betreft het type huishouden zijn 'eenpersoonshuishoudens' oververtegenwoordigd in de statistieken over fatale woningbranden¹⁰, evenals 'huurders'¹¹ en 'personen die (thuis)zorg ontvangen'.¹² Onder de laatstgenoemde groepen vallen ook 'bewoners van woon-zorginstellingen'.¹³ Bij hen is veelal sprake van kleding en/of gestoffeerd meubilair dat in brand is geraakt als gevolg van roken. Bij de personen die (thuis)zorg ontvangen, is geen groot verschil te zien in de brandoorzaken ten opzichte van personen die geen zorg ontvangen. De 'huurders' en 'eenpersoonshuishoudens' zijn oververtegenwoordigd bij fatale woningbranden veroorzaakt door roken, terwijl in koopwoningen de branden vooral zijn veroorzaakt door een defect in elektra. Bij woningbranden met reddingen door de brandweer is de woonsituatie niet bekend.

Leeftijd

'Personen van 61 jaar of ouder' hebben een relatief grote kans om als gevolg van een woningbrand te overlijden¹⁴, terwijl 'personen tussen 21 en 60 jaar' een iets verhoogde kans hebben om zwaargewond te raken en gered te worden door de brandweer¹⁵. Ook 'personen met een (fysieke) beperking'¹⁶ hebben ten opzichte van personen zonder beperking een grotere kans om bij brand te overlijden of, zij het in mindere mate, zwaargewond te raken bij

⁹ 27% van de reddingen van zwaar gewonde slachtoffers vond plaats in een portiekwoning (IFV); geschat wordt, dat 10% van woningen in Nederland een portiekwoning is, zie <https://www.ifv.nl/kennisplein/Documents/20110707-vrom-nieman-brandveiligheid-portiekwoningen.pdf>.

¹⁰ 49% van de fatale woningbranden (IFV); 38% van de bevolking betreft een eenpersoonshuishouden (Statline).

¹¹ Bij 49% is sprake van een huurwoning en bij 25% is de eigendomssituatie onbekend. Daarmee komt het gecorrigeerde percentage op 65% huurwoning (IFV); 42% van de woningvoorraad in Nederland is een huurwoning (Statline).

¹² 26% van de slachtoffers ontving thuiszorg (IFV); 8% van de huishoudens in Nederland ontvangt thuiszorg (Statline).

¹³ Verpleeghuizen vallen hier niet onder.

¹⁴ 50% van de slachtoffers van fatale woningbranden was 61+ (IFV); 26% van bevolking is 60+ en 19% is 65+ (Statline).

¹⁵ 32% van de slachtoffers was 21-40 jaar oud en 30% was 41-60 jaar oud (IFV), ten opzichte van 25%, respectievelijk 28% van de Nederlandse bevolking (Statline).

¹⁶ Negen op de tien slachtoffers had (ook) een mobiele beperking.

een reddingsactie door de brandweer.¹⁷ Er is sprake van een overlap¹⁸ tussen ‘ouderen’ en ‘personen met een beperking’. Verder is een aanzienlijk deel van de slachtoffers vermoedelijk onder invloed geweest van verdovende middelen, zoals drank, medicijnen of drugs.¹⁹

Mate van zelfredzaamheid

In het algemeen kan gesteld worden dat de kans op letsel toeneemt als er beperkingen zijn die van invloed zijn op het vluchtproces. Dit vluchtproces bestaat uit het waarnemen van signalen van brand, het beoordelen van de signalen van brand en het uitvoeren van een vluchtactie.

- > Personen die niet goed kunnen horen, zien of ruiken, zullen mogelijk niet in staat zijn om signalen van brand snel waar te nemen. Verder neemt de waarneming af tijdens het slapen of als mensen onder invloed zijn van verdovende middelen zoals medicijnen, drank of drugs. Daarnaast is bekend dat ouderen en kinderen moeilijk te wekken zijn door het geluid van een rookmelder.
- > Personen met een hersenaandoening²⁰ zoals dementie of Parkinson, of met een verstandelijke beperking, zullen mogelijk niet voldoende in staat zijn om de signalen van brand te beoordelen waardoor zij niet, niet voldoende snel of naar een onveilige plek zullen vluchten. Daarnaast is sprake van een verminderd beoordelingsvermogen bij jonge kinderen en bij personen die onder invloed zijn van verdovende middelen.
- > Personen met een verminderde mobiliteit zullen bij brand niet of niet voldoende snel kunnen vluchten, waardoor zij een verhoogde kans op ernstig letsel hebben. Verder kan een vluchtactie ook bij een goede mobiliteit worden verhinderd door een snelle brandontwikkeling, hevige rookontwikkeling en/of door de bouwtechnische uitvoering van de woning.

Bij de groep ‘personen met een fysieke beperking’ kan sprake zijn van een beperking in de waarneming, in het uitvoeren van de vluchtactie of in beide. Bij de groep ‘personen met een cognitieve beperking’ is vooral sprake van een beperking in de beoordeling, maar kan ook sprake zijn van overlap met de groep ‘personen met een fysieke beperking’.

1.4 Samenvatting van de risicofactoren

In figuur 1.3 zijn de risicofactoren voor woningen, voor zover bekend, in beeld gebracht. De oorzaken van brand zijn in rood weergegeven en de mate van letselernst in donkerblauw. Daar waar er een relatie is met de kans op brand is een rode lijn getrokken tussen de brandoorzaken en de aspecten die verband houden met de kans op het ontstaan van brand. Met een donkerblauwe lijn zijn de verbanden aangegeven tussen aspecten die de kans op ernstig letsel beïnvloeden. De ingeschatte verbanden tussen verschillende aspecten, zoals de relatie tussen een lage opleiding en een laag inkomen, zijn met een donkerblauwe stippellijn aangegeven. In de figuur zijn enkele clusters van aspecten met een lichtblauw vlak weergegeven; deze clusters vormen de risicogroepen, zoals ‘huishoudens met een lage

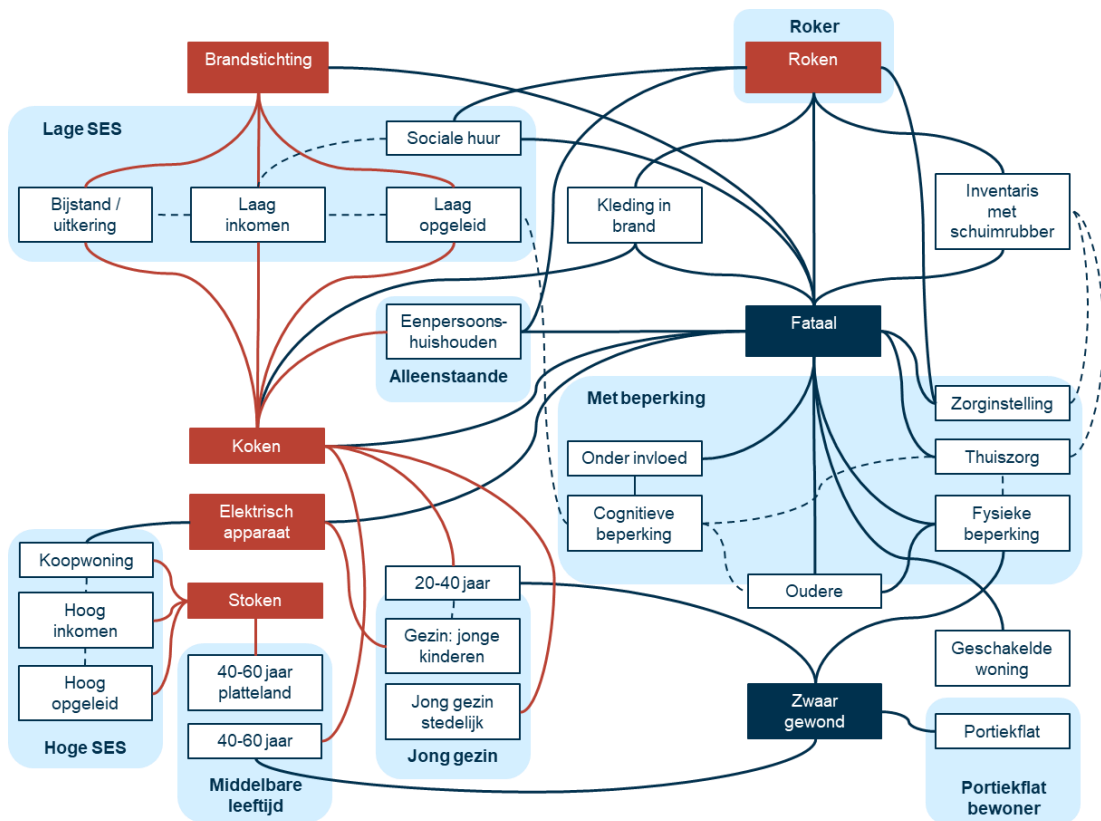
¹⁷ 46% van de slachtoffers van fatale woningbranden en 20% van de zwaar gewonde geredde personen had een functiebeperking (IFV); 13% van bevolking heeft een functiebeperking, zie <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/81173NED/table?fromstatweb>.

¹⁸ Zeven op de tien ouderen had bijvoorbeeld ook een beperking.

¹⁹ Een derde van de overleden slachtoffers en een kwart van de zwaargewonde geredde slachtoffers.

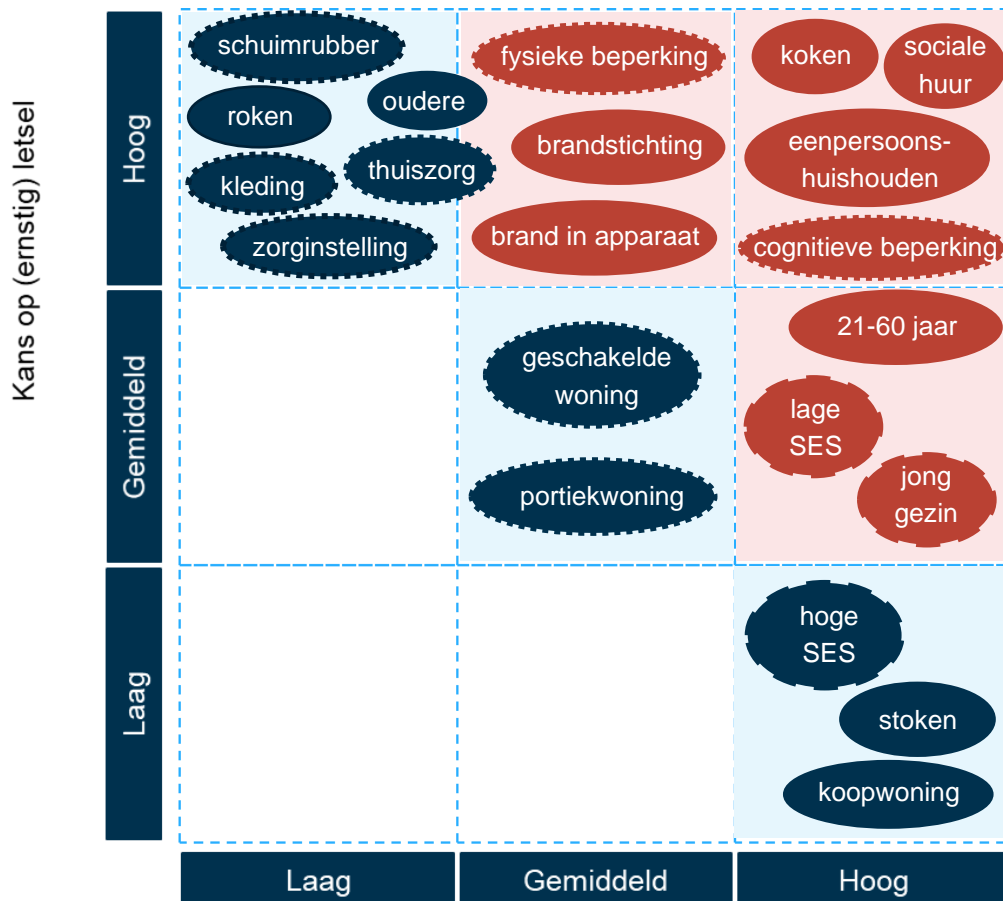
²⁰ Volgens het RIVM heeft één op de vier Nederlanders een hersenaandoening, zie <https://www.rivm.nl/nieuws/op-vier-nederlanders-heeft-hersenaandoening>.

sociaaleconomische status (SES)', met daarin de subrisicogroepen, zoals 'bewoners van een sociale huurwoning'.

Figuur 1.3 Samenhang tussen risicofactoren voor woningbranden

De belangrijkste risicofactoren zijn ook opgenomen in een blokkenschema dat de kans op het ontstaan van brand op de verticale as weergeeft, en de kans op ernstig letsel op de horizontale as, zie figuur 1.4. De risicofactoren waarbij sprake is van een hoge kans op het ontstaan van brand en een hoge kans op ernstig letsel zijn rechtsboven en in rood weergegeven. Wat betreft de risicofactoren in de lichtblauwe blokken is sprake van een minder hoog woningbrandrisico dan wat betreft de lichtrode blokken. Van de risicofactoren met een gekartelde rand (zie ook in de legenda bij de figuur) is maar beperkte informatie bekend. Zo is van 'schuimrubber' bekend dat het bij fatale woningbranden een belangrijke rol speelt, maar is in de statistiek over alle woningbranden niet opgenomen of het een belangrijke rol speelt. Omdat fatale woningbranden niet vaak voorkomen, is sprake van een lage kans op ontstaan, maar wel met een hoge kans op letsel. Mocht 'schuimrubber' ook bij niet-fatale branden met ernstige verwondingen als gevolg een risicofactor zijn, dan verschuift de factor 'schuimrubber' van 'lage kans op woningbrand' naar 'gemiddeld' of zelfs 'hoge kans op woningbrand'.

Kans op woningbrand

Geen gegevens bekend over alle woningbranden

Geen gegevens bekend over fatale woningbranden en woningbranden met reddingen door de brandweer

Figuur 1.4 Blokkenschema voor risicofactoren voor woningbranden

Hoewel er sprake kan zijn van een combinatie van risicofactoren, hoeft er voor het bepalen van de risicogroepen niet noodzakelijk een overlap te bestaan tussen die risicofactoren. Verder kunnen sommige risicofactoren voor het geheel gezien 'laag' zijn, terwijl die voor specifieke risicogroepen wel 'hoog' kunnen zijn. Zo is de kans om te overlijden als gevolg van 'brand door roken' voor een 'bewoner van een verzorgingstehuis' zeer hoog, terwijl 'brand door roken' voor alle huishoudens in Nederland nauwelijks in de statistieken voorkomt. Ook blijkt dat de risicogroepen en bijbehorende risicofactoren per regio kunnen verschillen. In regio's die vooral uit stedelijk gebied bestaan, vallen vooral de 'huishoudens met een lage SES' en 'jonge gezinnen' als risicogroepen op. In regio's die vooral uit landelijk gebied bestaan, blijken daarnaast de 'huishoudens met een hoge SES' een verhoogde kans te hebben op een woningbrand. Dit betekent dat de focus voor de verbetering van brandveiligheid per regio anders kan zijn.

Ondanks de verschillen per regio, zijn er een aantal (clusters van) risicogroepen die in de meeste regio's voorkomen. Deze generieke risicogroepen worden hierna beschreven. Ouderen zijn oververtegenwoordigd onder slachtoffers van fatale woningenbranden en zijn voor het oplopen van ernstig letsel door brand een risicogroep. Als diepgaander gekeken wordt naar de risicogroep 'ouderen', blijkt dat de fysieke en cognitieve beperkingen bij een deel van deze ouderen in belangrijke mate verantwoordelijk zijn voor het feit dat ouderen oververtegenwoordigd zijn in de brandstatistieken (Brandweeracademie & Nederlandse Brandwonden Stichting, 2015). Uit een recente studie blijkt de kans op het ontstaan van brand bij deze leeftijdscategorie echter relatief laag (Naber e.a., 2019). Daarom ligt het niet voor de hand om in deze studie nader in te gaan op de risicogroep 'ouderen', maar wordt de focus gelegd op de risicogroepen 'personen met een cognitieve beperking' en 'personen met een fysieke beperking'.

Bij de risicogroep 'eenpersoonshuishoudens' is sprake van een grote overlap²¹ met 'huishoudens met een lage SES'. Verder is er een samenhang tussen een laag inkomen, bijstand of een andere uitkering en sociale huur. Daarom is gekozen om hierna verder te gaan met de risicogroep 'huishoudens met een lage SES', waarin verschillende risicofactoren samenkomen.

Verder vallen nog een aantal risicogroepen op, die om verschillende redenen in deze rapportage niet nader zijn uitgewerkt. Zo hebben de risicogroepen 'jonge gezinnen', 'alleenstaanden' en 'personen van middelbare leeftijd' een relatief hoge kans op het ontstaan van brand. De risicogroepen 'personen van middelbare leeftijd' en 'alleenstaanden' hebben ook een hoge kans op ernstig letsel, maar de groepen zijn zo specifiek dat ervoor is gekozen ze niet verder te behandelen. Van jonge gezinnen is niet bekend in hoeverre zij een verhoogde kans hebben op ernstig letsel; daarom wordt deze groep niet verder besproken. Tenslotte kunnen 'rokers' en 'portiekflatbewoners' nog worden aangemerkt als risicogroep. Van 'portiekflatbewoners' en 'rokers' is echter niet bekend welk risico zij lopen op het ontstaan van brand; daarom worden deze twee groepen niet verder uitgewerkt.

²¹ 65% van de huishoudens met een gestandaardiseerd inkomen tot en met 15.000 euro, en 80% met een inkomen tot en met 10.000 euro is alleenstaand, zie <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/inkomensverdeling>.

2 Risicogroepen in beeld

Op basis van de inventarisatie van risicogroepen in het voorgaande hoofdstuk, is gekozen om de volgende (geclusterde) risicogroepen verder in beeld te brengen:

1. zelfstandig wonende mensen met een cognitieve beperking
2. zelfstandig wonende mensen met een fysieke beperking
3. mensen met een lage sociaaleconomische status

In dit hoofdstuk wordt per risicogroep een schets gegeven van de gemeenschappelijke kenmerken van de personen die binnen de groep vallen.

2.1 Zelfstandig wonende mensen met een cognitieve beperking

Mensen kunnen op allerlei manieren beperkt zijn in hun cognitieve vermogens. Gedacht kan worden aan mensen die vanwege een laag IQ minder goed de wereld om hen heen begrijpen, minder goede risicoafwegingen kunnen maken en minder goed in staat zijn om adequate maatregelen te nemen. Bij deze mensen geldt dat de cognitieve beperking continu aanwezig is.

Daarnaast kan gedacht worden aan mensen die grote delen van de dag normaal functioneren, maar af en toe 'het zicht op de werkelijkheid kwijtraken' en daardoor minder goed in staat zijn om te begrijpen wat er gebeurt en daarnaar te handelen. Dit kan gebeuren als gevolg van het doormaken van een psychose, maar ook door middelengebruik.

Gesteld kan worden dat op verschillende wijzen cognitieve beperkingen het brandrisico kunnen beïnvloeden. In het rapport *Brandveiligheid in relatie tot 'verwarde personen'* wordt nader op ingegaan op vormen van cognitieve beperkingen en hun relatie met brandveiligheid (Brandweeracademie en Nederlandse Brandwonden Stichting, 2017).

Wat cruciaal blijkt bij mensen met cognitieve beperkingen, is de vraag of er gezonde, zelfredzame mensen in hun omgeving zijn die snel en adequaat hulp kunnen verlenen op het moment dat er brand uitbreekt. Wanneer mensen met een beperking in een instelling verblijven, is deze hulp meestal wel aanwezig. Wonen zij zelfstandig, dan is dergelijke hulp minder vanzelfsprekend. Daarom richten wij ons hier op de mensen die zelfstandig wonen.

2.2 Zelfstandig wonende mensen met een fysieke beperking

Mensen kunnen allerlei fysieke beperkingen hebben. In de eerste plaats denken we bij fysieke beperkingen aan het minder mobiel zijn ('minder goed ter been zijn'), maar ook een verminderd gehoor, verminderd zicht, verminderde tastzin, verminderde reuk of een verminderde motoriek zijn vormen van fysieke beperkingen. Zowel voor ouderen als voor

niet-ouderen geldt dat het hebben van een beperking het brandrisico op verschillende manieren kan beïnvloeden:

- > door een verminderd waarnemingsvermogen (zicht, gehoor, tast, reuk) wordt een beginnende brand mogelijk minder snel opgemerkt en duurt het langer voordat er actie ondernomen wordt (blussen of vluchten)
- > door een verminderde mobiliteit en motoriek en door een verminderde oog-handcoördinatie vindt er mogelijk vaker 'onhandig' gedrag plaats, ook bij brandgevaarlijke activiteiten zoals koken of roken, waardoor er mogelijk vaker brand ontstaat (en deze brand zich vaak dicht op het lichaam bevindt)
- > door een verminderde mobiliteit en motoriek zijn mensen minder goed in staat om snel en adequaat op te treden, bijvoorbeeld door zichzelf in veiligheid te brengen
- > als mensen roken, kan een verminderde mobiliteit ertoe leiden dat ze minder vaak naar buiten gaan en dus vaker binnen blijven roken, waardoor het brandrisico ook toeneemt (zeker als ze in hun stoel of in bed roken).

2.3 Mensen met een lage sociaaleconomische status

Met 'sociaaleconomische status' (SES) wordt iemands plek op de maatschappelijke ladder bedoeld in termen van materiële omstandigheden, capaciteiten, kennis, sociaal netwerk, macht en aanzien. Deze status is in de huidige Nederlandse samenleving sterk gekoppeld aan opleidingsniveau, beroep en inkomen. Mensen met een lage SES blijken een hoger brandrisico te kennen. De oorzaak hiervan is – voor zover we deze kennen – complex.

Op groepsniveau geldt dat mensen met een lage SES een slechtere fysieke conditie en meer gezondheidsproblemen hebben dan mensen met een hoge sociaaleconomische status. Roken komt onder mensen met een lage SES vaker voor dan gemiddeld en daarbij wordt er bovendien zwaarder gerookt (meer sigaretten per dag) dan gemiddeld. Mensen met een lage SES hebben in het algemeen een ongezondere leefstijl dan mensen met een hoge SES (Brandweeracademie, 2019a).

In internationale literatuur wordt er bovendien op gewezen dat mensen met een lage SES minder investeren in brandveiligheid, zoals de aanschaf van rookmelders en brandveilige apparatuur. Ook wordt gesteld dat mensen met een lage SES mogelijk minder kennis en handelingsperspectieven hebben op het gebied van brandveiligheid.

Culturele verschillen en een minder goede beheersing van de Nederlandse taal kunnen bij een deel van deze groep ook relevant zijn als gekeken wordt naar de manier waarop deze groep het beste bereikt kan worden (Brandweeracademie, 2019a).

3 Maatregelen

In dit hoofdstuk zal aan de hand van het kenmerkschema gekeken worden waar mogelijkheden tot beïnvloeding liggen. Er is een driedeling gemaakt in maatregelen die zijn gericht op gedragsverandering, maatregelen die zijn gericht op aanpassing van de woonomgeving en maatregelen die zijn gericht op interventie.

3.1 Maatregelen gericht op gedragsverandering

Algemeen

Om het gedrag van mensen te kunnen beïnvloeden, is goede communicatie essentieel. Bij mensen met een laag inkomen is vaak sprake van een combinatie met laaggeletterdheid en soms met een beperkte kennis van de Nederlandse taal. Verder kunnen mensen met een cognitieve beperking moeite hebben met gebruikelijke vormen van voorlichting. Om de risicogroepen te kunnen bereiken, is het daarom verstandig om gebruik te maken van meertalige communicatie, eenvoudige taal en andere vormen van voorlichting zoals communicatie in beelden.

Daarnaast moet bedacht worden dat 'gedragsverandering' niet bij alle risicogroepen teweeggebracht kan worden. Dit is met name het geval bij mensen die chronisch te maken hebben met een cognitieve beperking die hun (risicoverhogende) gedrag veroorzaakt. Toch valt niet uit te sluiten dat een deel van deze groep positief beïnvloed kan worden om gedrag te vertonen dat bijdraagt aan de brandveiligheid en om risicoverhogend gedrag te vermijden. Dit kan het geval zijn bij mensen bij wie de ernst van de cognitieve beperking aan schommelingen onderhevig is. In hun 'heldere' periodes kunnen zij aangespoord worden tot gedrag dat het brandrisico zal reduceren, ook op die momenten dat de cognitieve beperking zich voordoet. Dit geldt vooral voor cognitieve beperkingen die veroorzaakt worden door middelengebruik. Het gebruik van middelen vereist een doelgerichte handeling, dus veel mensen die middelen gebruiken, weten doorgaans dat zij onder invloed gaan raken. Wellicht dat zij in hun 'heldere' periode aangespoord kunnen worden om alvast maatregelen te nemen die hun veiligheid ten goede komen op het moment dat zij onder invloed zullen zijn.

Beperken van de kans op het ontstaan van brand

In 'huishoudens met een lage SES' wordt relatief vaak gerookt. Bij roken ontstaat brand (en letsel) vooral doordat matrassen of meubilair met schuimrubbervulling in brand raken. Rokers, ook binnen de andere risicogroepen, kunnen aangemoedigd worden om gebruik te maken van brandveilige matrassen en meubilair.

Mensen met chronische of onvoorspelbare tijdelijke cognitieve en/of fysieke beperkingen zouden wellicht ontmoedigd kunnen worden om risicoverhogende activiteiten te ontplooiën, zoals koken, roken of het hebben van brandende kaarsen. Mensen die middelen gebruiken zouden aangespoord kunnen worden om, voordat ze die middelen gebruiken, te zorgen voor een zo brandveilig mogelijke situatie, door bijvoorbeeld brandende kaarsen uit te blazen. Uit de casuïstiek is bekend dat de combinatie middelengebruik en frituren risicoverhogend is.

Wellicht dat het daarom goed is om mensen aan te zetten om, voordat zij drank, drugs of medicijnen gaan gebruiken, de frituse op te bergen zodat die uit het zicht staat en de drempel om te gaan frituren hoger wordt.

De kans op overlijden of het oplopen van ernstig letsel is, met name voor mensen met een mobiele beperking, verhoogd als kleding in brand raakt tijdens het koken of roken. Mensen met beperkingen kunnen aangemoedigd worden om licht ontvlambare en loshangende (nacht)kleding te vermijden, met name als zij roken en/of zelf koken. Verder kunnen mensen met beperkingen aangemoedigd worden om helemaal niet meer zelf te koken, maar gebruik te maken van een (gesubsidieerde) maaltijdbezorgservice.

Verbeteren van de vluchtomstandigheden

De snelheid waarmee een brand zich ontwikkelt, is sterk afhankelijk van het materiaal dat brandt. Mensen die behoren tot een risicogroep zouden aangespoord kunnen worden om een zoveel mogelijk brandveilige of brandvertragende inventaris te hebben. Met name voor rokers binnen de risicogroepen is het advies om het matras, beddengoed en zitmeubilair te vervangen door brandveilige of brandvertragende varianten. Aangezien meubilair, zeker in 'huishoudens met een lage SES', zelden of niet wordt vervangen, zijn maatregelen die zijn gericht op een snelle blussing echter mogelijk eenvoudiger te realiseren (zie ook paragraaf 3.2).

Als meubels met schuimrubbervulling (matras, bank, stoel) eenmaal branden, is er binnen enkele minuten sprake van een niet-overleefbare situatie als gevolg van de uitstoot van verstikkende gassen en een vaak hevige rookontwikkeling (Brandweeracademie, 2019b). Wanneer een brand in een andere ruimte ontstaat dan de ruimte waarin personen verblijven, is het zaak om te voorkomen dat de rook zich snel naar de verblijfsruimte verplaatst. Een groot effect kan al bereikt worden door het dichthouden van deuren (Brandweeracademie, 2016). Voor zover mensen aanspreekbaar zijn (en voor zover hun fysieke beperkingen dat toelaten), kunnen zij gemotiveerd worden om deuren, met name tijdens het slapen, zo veel mogelijk dicht te houden, eventueel door het plaatsen van deurdrangers op deuren naar de ruimte waarin geslapen wordt.

Bij brand is het van groot belang dat vluchtwegen vrij van obstakels zijn. Voor zover mensen aanspreekbaar zijn, kunnen zij aangemoedigd worden om hiervoor zorg te dragen. Daarnaast is het zinvol om, zeker bij mensen met een cognitieve beperking, aandacht te hebben voor het automatiseren van brandveilig gedrag, bijvoorbeeld via oefeningen.

3.2 Maatregelen gericht op aanpassing van de woonomgeving

Zoals in de vorige paragraaf aan de orde is gekomen, is de directe woonomgeving erg bepalend voor het brandrisico. Met 'woonomgeving' wordt hier de *fysieke* omgeving bedoeld, met andere woorden: het fysieke gebouw waar mensen wonen (inrichting, vluchtwegen, trappen et cetera) en de spullen waarmee zij zich omringen (de inventaris). Soms vraagt het aanpassen van de woonomgeving om bepaald gedrag van de bewoner. Daarom is er enige overlap met de vorige paragraaf.

Beperken van de kans op het ontstaan van brand

Brand ontstaat vrijwel altijd in de inventaris van het gebouw. Het gebeurt maar zelden dat het gebouw zélf (bijvoorbeeld het isolatiemateriaal) als eerste begint te branden of dat de brand van buiten komt.²² Om de kans op brand te beperken, is het daarom van belang dat de inventaris zo brandveilig mogelijk is.

Bij 'huishoudens met een lage SES' wordt brand relatief vaak veroorzaakt door koken of brandstichting. Omdat bij deze risicogroep vaak ook sprake is van sociale huur, kan de kans op brand verkleind worden door deze woningen van het gas als energiebron af te halen en over te gaan op bijvoorbeeld elektrisch koken en verwarmen. Hier kunnen woningbouwcorporaties voor zorgen. Ook de woonomgeving van mensen met een cognitieve en/of fysieke beperking kan brandveiliger gemaakt worden door over te gaan op koken met een inductiekookplaat en verwarmen.²³

Verbeteren snelle ontdekking van brand

Rookmelders helpen om een brand snel te ontdekken. Het is van belang dat ook mensen met een cognitieve beperking over werkende en juist geïnstalleerde rookmelders beschikken. Mensen die buiten de periodes van hun cognitieve beperking nog relatief normaal functioneren, zouden aangespoord kunnen worden om zelf deze rookmelders te plaatsen. De rookmelder zou bij voorkeur geïnstalleerd moeten worden in de ruimte(n) waar de grootste kans is dat brand ontstaat en in de ruimte(n) waarin mensen met een beperking verblijven. Dit zijn vooral de slaapkamer en de woonkamer.

Omdat mensen met een cognitieve beperking niet altijd goed in staat zijn om een gevaarlijke situatie goed te beoordelen en naar die situatie te handelen, is het zinvol om rookmelders door te schakelen naar mensen in de nabijheid (zoals burens) die wel zelfredzaam zijn en die in staat zijn hulp te verlenen of de juiste hulp te alarmeren (zie volgende paragraaf). Omdat mensen met een mobiele beperking doorgaans niet in staat zijn om snel te handelen, is het ook voor deze risicogroep verstandig om rookmelders door te schakelen. Voor mensen met een gehoorbeperking kan gezocht worden naar andere vormen van alarmeren dan een akoestisch signaal, bijvoorbeeld een flitslicht. Ook bij deze mensen kan het zinvol zijn de rookmelding door te schakelen naar mensen die snel hulp kunnen verlenen.

Verder kan bij mensen die niet in staat zijn om zelfstandig te handelen en mogelijk door hard geluid overweldigd raken, overwogen worden om gebruik te maken van rookmelders met een 'stil alarm' of met 'gesproken woord'. Bovendien is het zinvol om mantelzorgers/begeleiders te adviseren over de wijze waarop mensen met een beperking geholpen kunnen worden bij het vluchten.

Voor mensen met een gehoorbeperking, onder wie de meeste ouderen, is een rookmelder met een toonhoogte van 3100 Hz niet of nauwelijks te horen. Zij kunnen baat hebben bij een rookmelder met een lagere geluidsfrequentie (bijvoorbeeld 520 Hz) of met een flits- of trilsignaal.

²² Al zijn hier wel gevallen van bekend. Zie bijvoorbeeld de brand in de seniorenflat 'De Notenhout' in Nijmegen in februari 2015 (Brandweeracademie, 2015).

²³ Op dit moment is nog weinig bekend over het al dan niet optreden van keukenbranden door elektrisch koken in het algemeen en inductie-koken in het bijzonder. Toch lijken de genoemde eigenschappen en voorzieningen in de inductiekookplaten ertoe te leiden dat de brandveiligheid verbetert met inductie-koken ten opzichte van koken op gas en andere vormen van koken (IFV, 2019).

Verbeteren van de vluchtomstandigheden

Brand in synthetische materialen kan zich snel ontwikkelen, en zorgt bovendien voor een snelle verslechtering van de omgevingscondities, waardoor vluchten nauwelijks nog mogelijk is. Door gebruik te maken van brandvertragende en natuurlijke materialen, bijvoorbeeld in woningen die gestoffeerd en gemeubileerd worden verhuurd, wordt zowel de brandontwikkeling als de uitstoot van verstikkende gassen beperkt, waardoor de brandveiligheid toeneemt.

Een andere maatregel die kan bijdragen aan een beperking van de brandontwikkeling en rookverspreiding is een snelle (automatische) blussing. Met name bij mensen die niet in staat zijn om zelfstandig te vluchten, kan een mobiele watermistinstallatie de brandveiligheid verbeteren.²⁴ Omdat het blussysteem verplaatsbaar is, kan het ook voor een korte periode gebruikt worden, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van tijdelijke bewoning door mensen met een beperking. Mensen die aanspraak maken op (subsidie voor) mobiele hulpmiddelen (zoals een traplift) zouden ook in aanmerking moeten komen voor een (gesubsidieerde) mobiele watermistinstallatie.

In sommige situaties kan het nuttig zijn om de toegangsdeur(en) van ruimtes waarin kwetsbare personen verblijven te voorzien van een deurdranger. Daarmee wordt voorkomen dat een brand zich snel verspreidt naar andere ruimten. Wanneer de brand in een andere ruimte ontstaat dan waarin de kwetsbare persoon zich bevindt, kan deze nog enige tijd veilig wachten op redding (zie ook de volgende paragraaf).

Een laatste maatregel waaraan gedacht kan worden als het gaat om de aanpassing van de fysieke woonomgeving, betreft de vluchtroutes. De huidige brandveiligheidsregelgeving gaat ervan uit dat mensen gedurende 30 seconden met ingehouden adem 30 meter door de rook kunnen vluchten. Op dat principe is de maximaal toegestane afstand van vluchtroutes gebaseerd. Voor mensen met een beperking is dit vaak geen realistisch principe. Daarom zou erover nagedacht kunnen worden om woningen die bedoeld zijn voor mensen met dergelijke beperkingen te voorzien van kortere vluchtroutes.

3.3 Maatregelen gericht op interventie (hulp van derden)

Beperken van de kans op het ontstaan van brand

In eerste instantie zijn personen in risicogroepen zelf verantwoordelijk voor de brandveiligheid in huis, via het aanpassen van hun gedrag en van de woonomgeving. De brandveiligheid in huis kan echter ook verbeterd worden door hulp van derden.

Om de woonomgeving van 'huishoudens met een lage SES' te verbeteren, kunnen woningcorporaties een belangrijke rol spelen, bijvoorbeeld door meer aandacht te besteden aan brandveilig ontwerp en gebruik van woningen in de sociale huursector. Door woningen af te sluiten van gas en door rookmelders (met name in verblijfsruimten) te monteren, kan de brandveiligheid verbeterd worden. Daarnaast kunnen huismeesters een signalerende rol spelen en in contact treden met de bewoners en/of hun hulpverleners.

²⁴ Zie ook: <https://www.zorgvannu.nl/oplossingen/brandveilig-wonen-bij-dementie-of-beperking>.

Wanneer personen in risicogroepen niet zelf in staat zijn om hun eigen brandveiligheid te beoordelen of te verbeteren, kan het zinvol zijn om mensen uit hun directe omgeving in te schakelen voor het beperken van de kans op het ontstaan van brand. Zo kan de situatie van kwetsbare personen die thuiszorg en/of mantelzorg ontvangen, verbeterd worden via thuiszorgmedewerkers en mantelzorgers. Door zorgverleners voorlichting te geven over brandgevaarlijke situaties in woningen van kwetsbare personen, kunnen zij die gevaarlijke situaties signaleren en waar mogelijk wegnemen. Zo zijn er meerdere actoren die, via het signaleren en wegnemen van gevaarlijke situaties, invloed kunnen hebben op de brandveiligheid in woningen van risicogroepen (zie ook hoofdstuk 4).

Verbeteren snelle ontdekking van brand

Vaak zijn mensen met fysieke of cognitieve beperkingen voor het tijdig ontdekken en vluchten bij brand afhankelijk van anderen, die dan uiteraard wel moeten weten dat er sprake is van een noodsituatie. Het doorschakelen van een rookmelder is hierboven al als optie genoemd. Het is wel van belang dat er goed over nagedacht wordt naar wie de rookmelder wordt doorgeschakeld. Als de naaste burens zelf ook verminderd zelfredzaam zijn (zoals in seniorencomplexen vaak het geval is), heeft het doorschakelen naar deze burens niet zoveel zin. Het kan in dat geval beter zijn om naar iemand anders door te schakelen, die uiteraard wel op relatief korte afstand woont. Een doorschakeling van een rookmelder naar een buurtapp behoort hierbij tot de mogelijkheden, waarmee meerdere mensen in de directe omgeving in actie kunnen komen. Uiteraard moet degene die hulp komt verlenen wel toegang tot de woning hebben, en dus te beschikken over een sleutel.

Verbeteren van de vluchtomstandigheden

Mensen die niet in staat zijn om zelfstandig te vluchten, zullen in een veilige omgeving moeten wachten op hulp van derden. Bij brand zal maar beperkte tijd beschikbaar zijn om te wachten op hulp. Dit betekent dat, met name bij de risicogroepen 'personen met een fysieke en/of cognitieve beperking', aanpassingen in de woonomgeving gedaan moeten worden om toch veilig te kunnen wachten op hulp. Een mobiele watermistinstallatie zou een belangrijke bijdrage kunnen leveren in het creëren van een veilige omgeving. Wmo-consulenten, en mogelijk ook andere actoren, kunnen betrokken worden om te bepalen wanneer een mobiele watermistinstallatie nodig is.

Uit verhalen van brandweermensen blijkt dat sommige mensen met een cognitieve beperking zich bij brand verstoppen in plaats van naar buiten te vluchten. Daarom is het zinvol dat mantelzorgers/begeleiders geadviseerd worden over de wijze waarop veilig vluchten door mensen met een cognitieve beperking geïmplementeerd kan worden.

3.4 Samenvatting

In tabel 3.1 zijn de maatregelen samengevat weergegeven. Daarbij is ook aangegeven op welke risicogroep de maatregel van toepassing is en of de maatregel ingrijpt op gedragsverandering (gedrag), de woonomgeving (woon) en/of op interventie (hulp).

Tabel 3.1 Samenvatting van maatregelen, per risicogroep en type beïnvloeding

Maatregelen	Risicogroep			Type beïnvloeding		
	Mentaal	Fysiek	Lage SES	Gedrag	Woon	Hulp
Meertalige communicatie			x	x		
Eenvoudige taal	x		x	x		
Communicatie in beelden	x		x	x		
Brandveilige matrassen en meubilair (alle)	x	x		x	x	
Brandveilige matrassen en meubilair (rokers)			x	x	x	
Ontmoedigen van risicoverhogende activiteiten (met open vuur)	x	x		x		x
Maaltijdbezorgservice	x	x		x		x
Licht ontvlambare (nacht)kleding vermijden	x	x	x	x		
Dichthouden van deuren	x	x	x	x		
Vluchtroute vrijhouden	x	x	x	x		
Automatiseren van brandveilig gedrag, bijvoorbeeld via oefeningen	x			x		x
Woning afsluiten van gas / elektrisch koken en verwarmen (alle)	x	x			x	
Woning afsluiten van gas / elektrisch koken en verwarmen (sociale huur)			x		x	
Rookmelder in slaap- en woonkamer	x	x	x		x	
Rookmelder met doorschakeling	x	x			x	x
Rookmelder met 'gesproken woord'	x				x	
Rookmelder met 'stil alarm'	x	x			x	x
Rookmelder met lage geluidfrequentie		x			x	
Rookmelder met flits- of trilsignaal		x			x	
Woning gestoffeerd en gemeubileerd met brandvertragende en natuurlijke materialen	x	x	x		x	
Mobiele watermistinstallatie	x	x			x	

Maatregelen	Risicogroep			Type beïnvloeding		
	Mentaal	Fysiek	Lage SES	Gedrag	Woon	Hulp
Deurdrangers op deuren van ruimten waarin geslapen wordt	x	x	x		x	
Voorlichting aan zorg-/hulpverleners	x	x	x			x
Samenwerking met woningcorporaties			x		x	x
Snelle toegang tot woning	x	x				x
Samenwerking met Wmo-consulenten	x	x			x	x
Mantelzorgers/begeleiders adviseren over veilige ontvluchting bij cognitieve beperking	x					x

4 Verantwoordelijke actoren

Per risicogroep is gekeken naar de betrokken actoren die invloed kunnen hebben op de verbetering van de brandveiligheid van deze risicogroepen. Hierbij is gebruikgemaakt van het 'Actorenschema brandveiligheid in relatie tot personen met verward gedrag' (Brandweeracademie, 2017a). In dit hoofdstuk zijn de belangrijkste onderdelen uit het genoemde actorenschema samengevat weergegeven. Daar waar de actor is voorzien van ^{4*} is meer informatie te vinden in de eerdere publicatie.²⁵ In de overige gevallen gaat het om een aanvulling op de bestaande inventarisatie van actoren.

4.1 Gemeentelijke actoren

4.1.1 Wmo-consulenten gemeenten *

Gemeenten hebben in het kader van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) een verantwoordelijkheid gekregen als het gaat om het ondersteunen van mensen bij het zelfstandig functioneren en het deelnemen aan de samenleving. Wmo-consulenten komen veel bij mensen thuis om een melding te bespreken en de vraag achter de vraag te duiden. Tijdens dergelijke bezoeken kunnen ook andere zaken gesignaleerd worden, bijvoorbeeld ten aanzien van brandveiligheid.

4.1.2 Sociale wijkteams *

In Nederland hebben steeds meer gemeenten sociale wijkteams (soms onder een andere naam, zoals 'lokaal zorgnetwerk'). In sociale wijkteams komen veel partijen bij elkaar, waardoor zij een spilfunctie in de hulpverlening vervullen. Via het sociale wijkteam kunnen brandweermedewerkers die zich bezighouden met 'brandveilig leven' in contact komen met de voor hen relevante partijen en kunnen zij brandveiligheid onder de aandacht brengen.

4.1.3 Wlz-consulenten / CIZ

De overheid is via de Wet langdurige zorg (Wlz) verantwoordelijk voor de zorg voor zeer kwetsbare ouderen, via 24-uurszorg (ook thuis). Aanvragen voor 24-uurszorg worden gedaan via het Centrum Indicatiestelling Zorg (CIZ). De consulenten van het CIZ kunnen signaleren in welke huishoudens mogelijk nadere voorzieningen noodzakelijk zijn om de brandveiligheid van kwetsbare personen te verbeteren.

4.1.4 Afdeling schuldhulpverlening gemeente

Er zijn verschillende organisaties in Nederland die persoonlijke hulp of advies verlenen bij schulden, zoals wijkteams, maatschappelijk werk, sociaal raadslieden of de gemeentelijke schuldhulpverlening. Deze organisaties hebben contact met mensen die het financieel moeilijk hebben, waardoor zij kunnen signaleren dat het ook op ander dan financieel vlak niet goed gaat de persoon die zij bijstaan en vervolgens hierop actie kunnen ondernemen. Brandveiligheid kan hierbij een issue zijn.

²⁵ Zie <https://www.ifv.nl/kennisplein/Documents/201712-BRNL-BA-NBS-Actorenschema-verwardgedrag.pdf>.

4.1.5 Gemeentelijke gezondheidsdiensten (GGD) *

In de wet is vastgelegd dat een aantal zorgtaken de verantwoordelijkheid van de gemeente zijn. De Gemeentelijke Gezondheidsdienst (GGD) voert een deel van deze zorgtaken voor de gemeente uit. De GGD houdt zich ook bezig met woningvervuiling en hoorders (mensen met verzamelwoede). Woningvervuiling en hoarding worden gezien als factoren die de brandveiligheid negatief beïnvloeden, niet alleen voor de bewoners van de betreffende woning zelf, maar ook voor hun burens. In verschillende gemeenten werken daarom de brandweer en de GGD samen om deze problematiek aan te pakken, al dan niet geformaliseerd in een convenant.

4.2 Actoren op gebied van wonen

4.2.1 Woningcorporaties en huismeesters *

Woningcorporaties (ook woningbouwverenigingen genoemd) zorgen ervoor dat mensen met een laag en een laag-middeninkomen goed en betaalbaar kunnen wonen. Huismeesters zijn vaak goed op de hoogte van de woonsituatie van mensen in de panden die zij beheren. In bredere zin zijn zij 'de ogen en oren van de wijk'. Zij kunnen signaleren dat het niet goed gaat met een bewoner en zij kunnen hierop actie ondernemen. Brandveiligheid kan hierbij een thema zijn.

4.2.2 Woonbond (huurdersvereniging)

De Woonbond is een landelijke vereniging voor huurders en heeft bijna 1,6 miljoen collectief georganiseerde huurders als lid, en daarnaast bijna 10.000 persoonlijke leden. De Woonbond komt op voor betaalbare huren, goede woningen in leefbare, veilige wijken en voor sterke huurdersorganisaties. 'Brandveiligheid' is ook een thema waarmee de Woonbond zich bezig kan houden.

4.2.3 Buurtverenigingen

Vele buurten hebben een buurtvereniging of dorpsvereniging. Een buurtvereniging kan als contactpersoon optreden om bewoners in een buurt te benaderen, bijvoorbeeld in het kader van voorlichting over brandveiligheid. Daarnaast zijn buurtverenigingen vaak goed op de hoogte van problemen in de buurt, zoals op het gebied van brandveiligheid.

4.3 Actoren op gebied van zorg en welzijn

4.3.1 Mantelzorgondersteuners *

Een mantelzorgondersteuner kan in dienst zijn van de gemeente, van zorgaanbieders of van andere organisaties zoals een 'Steunpunt Mantelzorg'. Via een mantelzorgondersteuner kunnen mantelzorgers bereikt worden, bijvoorbeeld voor het verstrekken van informatie en advies op het gebied van 'brandveilig leven'. Mantelzorg is onbetaalde en vaak langdurige zorg voor zieke familieleden of vrienden.

4.3.2 Welzijnsorganisaties en ouderenadviseurs *

Regionale of gemeentelijke welzijnsorganisaties kunnen een ouderenadviseur in dienst hebben. Bij de ouderenadviseur kunnen ouderen, maar ook hun mantelzorgers of familieleden, terecht met (zorg)vragen rondom het ouder worden. Denk aan: individuele hulp bij aanpassingen in huis, schuldenproblematiek, dagbesteding en allerlei andere vragen

op het gebied van wonen, zorg, welzijn en financiën. De ouderenadviseur kan problemen op het gebied van brandveiligheid signaleren en hierover adviseren of doorverwijzen naar een medewerker 'brandveilig leven'. Het kan daarom raadzaam zijn om structureel contact te houden met een ouderenadviseur.

4.3.3 Buurthuizen *

Buurthuizen en wijkcentra zijn in principe twee namen voor hetzelfde. Daarnaast kunnen er tal van benamingen voorkomen die ook (min of meer) hetzelfde betekenen, zoals 'multifunctioneel centrum', 'wijkservicepunt', 'buurtrestaurants' of 'huis van de wijk'. De buurthuizen behartigen de belangen van buurtbewoners en ondernemers in de buurt en bieden ondersteuning op allerlei terreinen. Zij kunnen een plek zijn waar mensen uit een wijk eenvoudig bereikt kunnen worden, bijvoorbeeld om voorlichting te geven in het kader van 'brandveilig leven'.

4.3.4 Organisaties geestelijke gezondheidszorg (ggz) *

Elke regio in Nederland kent meerdere organisaties op het gebied van de geestelijke gezondheidszorg (ggz). De verschillende ggz-organisaties hebben een eigen naam, zoals Parnassia, Altrecht of Pro Persona. De koepelorganisatie van ggz-organisaties is GGZ Nederland (www.ggz nederland.nl). Hier zijn ruim honderd ggz-organisaties bij aangesloten. Ggz-organisaties bieden hulp aan volwassenen, kinderen en ouderen bij psychische problemen en bij ernstige psychiatrische stoornissen. Ggz-organisaties kunnen daarom brandveilige situaties signaleren en eventueel hierop inspelen.

4.3.5 Organisaties voor dagbesteding *

Een organisatie voor dagbesteding is enigszins vergelijkbaar met een buurthuis, maar dan gericht op een specifieke doelgroep. Bij een dergelijke instelling kunnen mensen met een hulpvraag (bijvoorbeeld ouderen of mensen met een verstandelijke beperking) die zelfstandig thuis wonen terecht voor zinvolle tijdsbesteding en sociaal contact. Organisaties voor dagbesteding kunnen een plek zijn waar mensen eenvoudig bereikt kunnen worden, bijvoorbeeld om voorlichting te geven in het kader van 'brandveilig leven'.

4.3.6 Wijkverpleegkundigen *

Een wijkverpleegkundige is meestal een hbo-geschoolde verpleegkundige (niveau 5) en is in dienst van een thuiszorgorganisatie. Een wijkverpleegkundige geeft verpleegkundige ondersteuning aan patiënten in de thuissituatie, bijvoorbeeld aan ouderen, gehandicapten of mensen die herstellende zijn van een medische ingreep. Wijkverpleegkundigen hebben daarnaast ook de taak om de verbinding te leggen tussen het medische domein (onder andere ziekenhuis, huisarts en thuiszorg) en het sociaal domein (zoals welzijnswerkers, onderwijs en wijkagenten) en het sociale wijkteam. Een wijkverpleegkundige komt bij mensen thuis en kan daar problemen signaleren. Dit kunnen ook problemen op het gebied van brandveiligheid zijn.

4.3.7 Thuiszorgorganisaties en thuiszorgmedewerkers *

Onder thuiszorg vallen verschillende vormen van zorg en huishoudelijke ondersteuning voor mensen die dat nodig hebben. Bij thuisorganisaties werken thuiszorgmedewerkers en wijkverpleegkundigen. Een thuiszorgmedewerker komt bij mensen thuis en kan daar problemen signaleren. Dit kunnen ook problemen op het gebied van brandveiligheid zijn. Een thuiszorgmedewerker moet dan wel weten waar hij of zij op kan letten. Hierover kan de medewerker 'brandveilig leven' adviseren.

4.3.8 Praktijkverpleegkundigen ouderenzorg *

De praktijkverpleegkundige (PVK) ouderenzorg draagt zorg voor casemanagement voor kwetsbare ouderen. De PVK ouderenzorg kan werkzaam zijn bij een huisartsenpraktijk, gezondheidscentrum of bij een verzorgings- of verpleeghuis. Een PVK ouderenzorg kan bij kwetsbare ouderen problemen op het gebied van brandveiligheid signaleren, bijvoorbeeld via gesprekken of bij constatering van brandwonden.

4.3.9 Huisartsen *

Door de poortwachterfunctie van de huisarts is deze op de hoogte van de zorgvraag van mentaal kwetsbare mensen. Hierdoor kan de huisarts ook mogelijke problematiek rond de brandveiligheid signaleren. Ook krijgt de huisarts terugkoppeling uit de tweedelijns gezondheidszorg (de zorg waarvoor een doorverwijzing nodig is) over de toestand van mentaal kwetsbare mensen die bij de huisarts ingeschreven staan. In het sociale wijkteam neemt de huisarts een belangrijke positie in.

4.3.10 Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland

De Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland (VGN) is de brancheorganisatie voor aanbieders van zorg- en dienstverlening aan mensen met een handicap. De VGN kan helpen om meer inzicht te krijgen in de actoren die betrokken zijn bij hulp aan mensen met een handicap. Zij is, via haar leden, goed op de hoogte van de behoeften van mensen met een handicap en van de wijze waarop hulp verleend kan worden. Daarnaast stelt de VGN handreikingen op voor haar leden. Brandveiligheid kan daarbij een issue zijn.

4.3.11 Alzheimer Nederland

Stichting Alzheimer Nederland zet zich in voor mensen met dementie en hun dierbaren. Daarbij werkt zij nauw samen met regionale en landelijke zorginstellingen. De stichting biedt hulp en informatie aan mensen die met dementie te maken hebben. Daarmee kan zij ook ondersteunen bij de voorlichting over brandveiligheid bij mensen met dementie.

4.3.12 Organisaties voor cliëntondersteuning (bijvoorbeeld MEE NL)

Mensen met beperkingen en die vallen onder de Wmo of Wlz krijgen te maken met cliëntondersteuners. Cliëntondersteuning bestaat uit informatie, advies en kortdurende ondersteuning op alle levensgebieden en richt zich op het versterken van de zelfredzaamheid en participatie. Iedere burger kan een beroep doen op kosteloze en onafhankelijke cliëntondersteuning. Dit kan bijvoorbeeld ter ondersteuning bij het keukentafelgesprek zijn, bij vraagstukken rondom participatie of bij de aanvraag van een voorziening. Gemeenten, zorgaanbieders en zorgkantoren moeten hier actief op wijzen. Eén van de grootste organisaties voor cliëntondersteuning, die in opdracht van gemeenten en zorgkantoren ondersteuning biedt, is MEE NL. Cliëntondersteuners hebben goed inzicht in de hulpvraag en kunnen inschatten of (gesubsidieerde) brandveiligheidsvoorzieningen noodzakelijk zijn. Zij kunnen ondersteunen bij de aanvraag hiervoor.

4.3.13 Voedselbanken Nederland

Voedselbanken Nederland is de koepelorganisatie voor 171 voedselbanken en 10 distributiecentra. De voedselbanken helpen mensen die tijdelijk niet in hun eigen levensonderhoud kunnen voorzien. Ook hebben ze een netwerk aan adviseurs om andere zaken op orde te krijgen. Via voedselbanken kunnen mensen met een laag inkomen bereikt worden in het kader van voorlichting over brandveiligheid of voor het uitdelen van brandveiligheidsmiddelen, zoals rookmelders.

4.4 Actoren in de sociale omgeving

4.4.1 Geloofsgemeenschappen *

De helft van de volwassen Nederlanders geeft aan tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering te horen. Een op de zes Nederlanders bezoekt regelmatig een religieuze of levensbeschouwelijke dienst (cijfers CBS, 2016). Geloofsgemeenschappen kunnen een belangrijke rol spelen in het sociale leven van mensen. Binnen een geloofsgemeenschap kunnen leden vaak terecht voor allerlei vormen van (materiële, psychische, financiële) steun. Het kan daarom nuttig zijn als bij deze geloofsgemeenschappen bekend is waar men met vragen over brandveiligheid terecht kan. Om die reden kan het goed zijn om ook als medewerker 'brandveilig leven' contact te onderhouden met geloofsgemeenschappen.

4.4.2 Leger des Heils *

Het Leger des Heils is een protestants-christelijk kerkgenootschap dat zich met name richt op kwetsbare huishoudens, daklozen, psychiatrische patiënten, multiprobleemgezinnen, licht verstandelijk beperkte mensen, ex-gedetineerden, geïsoleerd levende zorgafhankelijke ouderen, mensen die vereenzaamd leven en afgewezen asielzoekers. Het Leger des Heils biedt materiële en immateriële hulp aan deze mensen en kan een functie hebben in de signalering van bijzondere brandveiligheidsproblematiek. Aangezien medewerkers van het Leger des Heils soms (relatief) goed contact hebben met mensen met cognitieve problemen, kunnen zij mogelijk invloed uitoefenen om een brandveiligheidsprobleem aan te pakken.

4.4.3 Vrijwilligersorganisaties (De Zonnebloem, Zorg+Welzijn, KBO-PCOB, ANBO, etc.)

Diverse vrijwilligersorganisaties zijn betrokken bij de hulpverlening aan kwetsbare groepen in de samenleving, zoals mensen met een beperking en ouderen. Via de vrijwilligersorganisaties kunnen mensen benaderd worden.

4.4.4 Stichting lezen en schrijven

Stichting lezen en schrijven zet zich in om zoveel mogelijk mensen te leren lezen, schrijven, rekenen en digitaal vaardig te zijn. De stichting ontwikkelt screeningsinstrumenten om laaggeletterden te 'vinden' en e-learnings om professionals die met laaggeletterden te maken hebben, te informeren en te trainen. Deze kennis kan nuttig zijn bij het geven van voorlichting over brandveiligheid aan mensen met een laag sociaaleconomische status.

4.4.5 Wijkagenten

Vaak is de wijkagent een eerste aanspreekpunt in de wijk en een bekend gezicht. Hij/zij kent veel inwoners en spreekt regelmatig met hen. Door al die contacten weet hij/zij wat er speelt in de wijk en kan hij/zij in een vroeg stadium problemen oplossen en liever nog, voorkomen. Veel wijkagenten zoeken actief contact met de inwoners van hun wijk en hebben bijvoorbeeld een spreekuur of werken regelmatig op een centrale plek in de wijk.²⁶

4.4.6 Wijkbrandweerman of -vrouw

Verschillende gemeenten kennen een 'wijkbrandweerman' of 'wijkbrandweervrouw'. Dit is het equivalent van een wijkagent, maar dan op het gebied van brandveiligheid. Het is een persoon die in een wijk of dorp 'het gezicht van de brandweer' is en zich als zodanig

²⁶ <https://www.politie.nl/themas/wijkagent.html>.

profileert door zichtbaar aanwezig te zijn op evenementen en door voorlichting te geven op scholen en in verzorgingstehuizen. Net als de wijkagent zoekt de wijkbrandweerman of -vrouw actief contact met bewoners en probeert een laagdrempelig aanspreekpunt te zijn voor zaken die te maken hebben met brandveiligheid. Ook werkt de wijkbrandweerman of -vrouw samen met politie, gemeente, ambulancedienst en welzijnswerk.²⁷

4.5 Samenvatting

In de onderstaande tabel zijn de actoren (organisaties, instellingen, bedrijven) die een verantwoordelijkheid zouden kunnen hebben of krijgen in het reduceren van het brandrisico van (potentiële) risicogroepen nog eens kort weergegeven. Per risicogroep is aangegeven welke actoren de mogelijkheid hebben om het brandrisico voor die risicogroep te reduceren.

Tabel 4.1 Samenvatting van actoren, per risicogroep

	Cognitieve beperking	Fysieke beperking	Lage SES
Gemeente			
Wmo-consulenten gemeenten	x	x	x
Sociale wijkteams	x	x	x
Wlz-consulenten / CIZ	x	x	
Afdeling schuldhulpverlening gemeente			x
Gemeentelijke gezondheidsdiensten (GGD)	x		
Wonen			
Woningcorporaties en huismeesters	x	x	x
Woonbond (huurdersvereniging)			x
Buurtverenigingen	x	x	x
Zorg en welzijn			
Mantelzorgondersteuners	x	x	
Welzijnsorganisaties en ouderenadviseurs	x	x	
Buurthuizen	x	x	x

²⁷ <https://www.brandweer.nl/gooienvechtstreek/brandweer-gooi-en-vechtstreek/wijkbrandweer-in-alle-gemeenten-in-veiligheidsregio-gooi-en-vechtstreek>.

	Cognitieve beperking	Fysieke beperking	Lage SES
Organisaties geestelijke gezondheidszorg (ggz)	x		
Organisaties voor dagbesteding	x		
Wijkverpleegkundigen	x	x	
Thuiszorgorganisaties en thuiszorgmedewerkers	x	x	
Praktijkverpleegkundigen ouderenzorg	x	x	
Huisartsen	x	x	x
Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland	x		
Alzheimer Nederland	x		
Organisaties voor cliëntondersteuning (bijv. MEE NL)	x	x	
Voedselbanken Nederland			x
Sociale omgeving			
Geloofsgemeenschappen	x	x	x
Leger des Heils	x	x	x
Vrijwilligersorganisaties (Oranjefonds, De Zonnebloem, Zorg+Welzijn, etc.)	x	x	x
Stichting lezen en schrijven			x
Wijkagenten			x

5 Slotwoord en discussie

Voor dit rapport zijn – in navolging van eerdere publicaties van de Brandweeracademie over dit onderwerp – drie groepen met een verhoogd woningbrandrisico geselecteerd. Er zijn potentiële maatregelen ter verbetering van de brandveiligheid voor deze groepen geïnventariseerd. Daarnaast is er een overzicht gemaakt van actoren die (kunnen) delen in de verantwoordelijkheid voor het verkleinen van het woningbrandrisico voor deze groepen, en de maatregelen zouden kunnen helpen uitvoeren.

De drie risicogroepen zijn: ‘mensen met een fysieke beperking’, ‘mensen met een cognitieve beperking’ en ‘huishoudens met een lage SES’. De keuze voor deze risicogroepen is beargumenteerd, maar het is belangrijk om op te merken dat deze groepen niet per definitie in elke veiligheidsregio de meest belangrijke zijn. Zo zullen de risicogroepen in sterk verstedelijkte veiligheidsregio’s anders zijn dan de risicogroepen in veiligheidsregio’s met een sterk landelijk verzorgingsgebied.

De focus op risicogroepen is zinvol voor de ontwikkeling van brandveiligheidsbeleid dat is toegespitst op de specifieke problematiek binnen de betreffende veiligheidsregio’s. Door te weten wat de risicogroepen zijn en welke partijen betrokken zijn bij deze risicogroepen, wordt duidelijk via welke wijze brandveiligheid bij deze risicogroepen positief beïnvloed kan worden. Door meer partijen te betrekken bij de problematiek van brandveiligheid, wordt de zorg voor brandveiligheid een gedeelde zorg en zal daarmee verbeteren. Brandveiligheid wordt zo een belangrijker maatschappelijk thema en de brandweer (c.q. de veiligheidsregio) krijgt daarmee meer een plek binnen het netwerk van maatschappelijke organisaties en instanties.

Tegelijkertijd past er ook een kanttekening bij deze focus op risicogroepen. Want hoewel risicogroepen oververtegenwoordigd zijn in de statistiek, moet bedacht worden dat de risicogroepen wel een minderheid vormen in de totale populatie. Het gaat dus om een *relatieve* oververtegenwoordiging (dit geldt met name in de cijfers over fatale woningbranden). De totale populatie moet hierbij niet vergeten worden: de bulk van de brandveiligheidsproblemen vindt nog altijd plaats bij de niet-*risicogroepen*. De focus op risicogroepen moet niet ten koste gaan van het algemeen bevorderen van brandveiligheid.

Veel maatregelen die de brandveiligheid bevorderen zijn ook niet risicogroep-specifiek. Het brandveiliger maken van meubilair is zo’n maatregel. Matrassen en banken met schuimrubbervulling zorgen namelijk voor een snelle brandontwikkeling en heftige rookontwikkeling, waardoor de overleefbaarheid van een brand sterk negatief beïnvloed wordt. Wanneer deze matrassen en banken brandveiliger worden, zal dit invloed hebben op de gehele brandveiligheid en niet alleen op die van risicogroepen. Toch kan ook dan aandacht voor risicogroepen van belang zijn. Het is immers voorstelbaar dat mensen die tot een risicogroep behoren minder mogelijkheden hebben of minder geneigd zijn om brandveiliger meubilair aan te schaffen (bijvoorbeeld vanwege de kosten). Het invoeren van brandveilig meubilair kan er zodoende toe leiden dat het veiligheidsniveau van de totale populatie verbetert, maar dat het veiligheidsniveau van de risicogroepen achterblijft,

waardoor de verschillen zullen toenemen. Daarom zal aandacht voor risicogroepen dus nodig blijven.

In dit rapport zijn verschillende maatregelen naar voren gekomen die te maken hebben met *gedrag*. Juist bij risicogroepen is het belangrijk om brandveilig gedrag te stimuleren, maar de mogelijkheden om dat gedrag te beïnvloeden zijn beperkt. Mensen die tot een risicogroep behoren zijn vaak bezig met andere problemen dan brandveiligheid en hun gedrag is niet altijd goed te beïnvloeden. Uit de literatuur is bekend dat het meeste effect bereikt kan worden met het aanleren van goed gedrag op jonge leeftijd (De Gelder en Van Koppen, 2007; Jans, 2019; Percy-Smith en Burns, 2013). Dit zou ervoor pleiten om brandveiligheid ook op (basis)scholen een thema te laten zijn. Hiervan zal waarschijnlijk de gehele bevolking profiteren, inclusief de mensen die tot een risicogroep behoren of die kans lopen om in de toekomst tot een risicogroep te gaan behoren.

Literatuur

Brandweeracademie (2015). *Brand in De Notenhout*. Arnhem: IFV.

Brandweeracademie (2016). *Casuïstiek ondergeventileerde branden*. Arnhem: IFV.

Brandweeracademie (2017a). *Actorenschema brandveiligheid in relatie tot personen met verward gedrag*. Arnhem: IFV.

Brandweeracademie (2017b). *Basis voor brandveiligheid. De onderbouwing voor brandveiligheid in gebouwen*. Arnhem: IFV.

Brandweeracademie (2018). *10 jaar fatale woningbranden onderzocht*. Arnhem: IFV.

Brandweeracademie (2019a). *Risicogroepen en brandveiligheid*. Arnhem: IFV.

Brandweeracademie (2019b). *Risicogroepen en rookverspreiding*. Arnhem: IFV.

Brandweeracademie en Nederlandse Brandwonden Stichting (2015). *De invloed van vergrijzing op brandveiligheid. Deelrapport 2: risicofactoren en oorzaken*. Arnhem: IFV.

Brandweeracademie en Nederlandse Brandwonden Stichting (2017). *Brandveiligheid in relatie tot 'verwarde personen'. Een verkenning van de problematiek*. Arnhem: IFV.

De Gelder, G.M. en Van Koppen, C.S.A. (2007). *Evaluatierapport: Het Bewaarde Land in Noord-Brabant*. Utrecht: Freudenthal Instituut voor Didactiek van Wiskunde en Natuurwetenschappen, Universiteit Utrecht.

Instituut Fysieke Veiligheid (2019). *Factsheet 'Is elektrisch koken veiliger dan koken op gas?'*. Arnhem: IFV.

Jans, C. (2019). *Geconsuminderd : een onderzoek naar de bewustwording van duurzaam koopgedrag van de (toekomstige) consument*. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.

Naber, N., Oskam, V., Piek, R. en De Ruiter, S., 2019. *Sociaaleconomisch brandrisico. Een onderzoek met CBS microdata*. Rotterdam: Brandweer Rotterdam-Rijnmond.

Percy-Smith, B. en Burns, D. (2013). Exploring the role of children and young people as agents of change in sustainable community development. *The International Journal of Justice and Sustainability* 18(3), 323-339.